
TRHY PRÁCE VE STÁTECH VISEGRÁDSKÉ ČTYŘKY A EKONOMICKÁ KRIZE

Zuzana Potužáková*

Úvod

Celosvětová ekonomická krize ovlivnila stejně jako jiné regiony Evropy i státy Visegrádské čtyřky (V4). Region byl před krizí vnímán do značné míry jako „monolitický“ s mnoha podobnými atributy, v důsledku krize se ale rozdílily mezi členskými státy zvětšily. Dopady krize se následně projeví i na trzích práce všech států V4, a to zejména díky faktu, že se jedná převážně o velmi otevřené ekonomiky do značné míry závislé na exportních odbytištích v členských státech EU-15, které byly zasaženy již na konci roku 2008. Cílem článku je porovnat situaci na trzích práce ve státech V4 před ekonomickou krizí a po krizi metodou komparativní analýzy klíčových indikátorů trhů práce (míra zaměstnanosti, míra nezaměstnanosti, míra dlouhodobé nezaměstnanosti aj.) a souvisejících makroekonomických ukazatelů. První část článku se zaměří na dopady krize na makroekonomické indikátory jednotlivých ekonomik. Druhá se soustředí na vývoj jednotlivých trhů práce před a po krizi. Třetí část se zaměřuje na reformní opatření, které podnikly jednotlivé vlády v bezprostředně reakci na krizi a které se tak v letech 2009–2010 přímo i nepřímo projeví na trzích práce. V poslední části se věnujeme rigiditám a dualizaci trhů práce, které mají za následek vyšší míru nezaměstnanosti a zhoršují proces vytváření nových pracovních míst v pokrizovém období. Protože se roky předcházející krizi z hlediska temp růstu ekonomik i vývoje trhů práce vymykaly dlouhodobému průměru, budeme v článku porovnávat průměrné hodnoty indikátorů na celé období 2004–2008 s rokem 2009, kdy se již ekonomická krize zcela projevila ve všech ekonomikách V4. Analyzovaná data pocházejí z důvodu vzájemné porovnatelnosti primárně ze statistické databáze Eurostatu a OECD.

1. Dopady krize na ekonomickou situaci států V4

Pád Lehman Brothers v roce 2008 ukončil období, kdy ekonomiky V4 vykazovaly nadprůměrná tempa růstu a zvyšující se HDP na obyvatele doprovázené poklesem deficitů rozpočtu a hrubého veřejného dluhu v poměru k HDP. Navzdory velmi příznivým vnějším podmínkám ale státy V4 nevyužily toto období, s výjimkou reforem Dzurindových vlád na Slovensku, k hlubším hospodářským reformám ani reformám

* Metropolitní univerzita Praha (potuzakova@mup.cz).

Článek byl zpracován v rámci řešení grantového úkolu č. MVES/5/2010 *Transformace trhů práce a fiskální stabilita ve střední Evropě* interního grantového systému Metropolitní univerzity Praha, o.p.s.

trhu práce, jak doporučovala Evropská komise i mezinárodní organizace jako OECD nebo IMF. Ačkoliv se ekonomická krize ve středoevropských státech projevila de facto jako externí šok, kterému vzhledem k otevřenosti jejich ekonomik nešlo zabránit, absence předchozích reforem se mohou projevit v pokrizovém oživení. Tuto souvislost potvrzují i aktuální tempa růstu HDP v SR, které má v roce 2010 růst více než o 4%, oproti 2% růstu EU-27 a 2,5% v ČR.

Tabulka 1

Vývoj vybraných indikátorů, průměrné hodnoty 2004–08 / 2009

	Tempa reálného růstu HDP, %			Deficit rozpočtu, % / HDP		Hrubý veřejný dluh, % / HDP	
	2004–08	2009	2010*	2004–08	2009	2004–08	2009
ČR	5,2	-4,1	2,4	-2,5	-5,8	29,6	35,3
MA	2,6	-6,7	1,1	-6,4	-4,4	65,1	78,4
PL	5,4	1,7	3,5	-3,7	-7,2	45,6	50,9
SR	7,4	-4,7	4,1	-2,4	-7,9	32,7	35,4
EU-27	2,2	-4,2	1,8	-2,0	-6,8	61,4	70,4

* Predikce z února 2011.

Pramen: Eurostat, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>
[cit 18-02-2011].

Z tabulky č. 1 jsou patrné dopady krize na všech zmíněných indikátorech z roku 2009. V letech 2004–2008 rostly středoevropské ekonomiky, s výjimkou Maďarska, trojnásobnými tempy v porovnání s průměrem EU. V roce 2009 jejich tempa růstu propadla stejně jako v EU-27. Jedině Polsko vykazovalo kladný růst HDP. Tato „anomálie“ je zapříčiněná velikostí polské ekonomiky, relativně menší závislostí na exportech než v ostatní státech V4 i odlišnou ekonomickou strukturou s menším podílem průmyslové produkce.

Pro rok 2010 je pro všechny středoevropských státy predikován návrat k hospodářskému růstu, který ale nebude ani v jednom případě dosahovat předkrizových hodnot. Dalším následkem krize byl v roce 2009 růst hrubého veřejného dluhu, a to zejména jako důsledek protikrizových opatření fiskálního i nefiskálního charakteru i poklesem daňových a sociálních odvodů do státních rozpočtů. Nejvíce vzrostl hrubý veřejný dluh v Maďarsku, které již koncem roku 2008 muselo požádat IMF a EU o finanční pomoc. Ta dosud tvořila 25 miliard dolarů, téměř 10% maďarského ročního HDP v roce 2009. Maďarsko, které mezinárodní instituce ještě v 90. letech označovaly za premianta střední Evropy, je nyní nejslabší ekonomikou regionu.

Již v roce 2007 Slovensko předstihlo Maďarsko ve výši HDP na obyvatele, měřeno podle parity kupní síly. V roce 2009 vykazovalo i Polsko, dlouhodobě nejchudší ekonomika

V4, téměř stejný HDP na obyvatele jako Maďarsko (14800 eur vs. 14300 eur)¹. Výhledy maďarské ekonomiky se po roce 2009 dále výrazně zhoršily, a to díky vysokému vnějšímu zadlužení státu i dluhu domácností, často denominovanému v cizích měnách. Vysoké zadlužení domácností bylo navíc prohloubeno prudkým oslabením maďarského forintu a omezuje tak jejich disponibilní důchod. Polská ekonomika naopak očekává v roce 2010 hospodářské oživení ve výši 3,5 % HDP. Jejím problémem je ale vysoký deficit rozpočtu ve výši 7 % HDP, který byl stejný jako na Slovensku v roce 2009, kde se ale ekonomika na rozdíl od Polska velmi prudce propadla.

Také v ČR i na Slovensku překročily deficity rozpočtu v roce 2009 hranici 3 % a hrubý veřejný dluh meziročně vzrostl. V porovnání s průměrnými hodnotami v EU-27 je ale hrubý veřejný dluh v obou ekonomikách na poloviční úrovni a hluboko pod hranicí 60%. Problémem je tedy spíše aktuální vysoké tempo zadlužování, vyjádřené deficity veřejných rozpočtů, než celkový objem dluhu. Obě ekonomiky jsou specifické nadprůměrnou mírou zaměstnanosti v sekundárním sektoru a úzkými obchodními vazbami na Německo. Jejich další ekonomický vývoj ovlivňovaný nejen snahami o reformy liberálních vlád ale i hospodářským vývojem německé ekonomiky.

Ekonomické krize v roce 2009 způsobila zvětšení rozdílů mezi ekonomikami Visegradské 4. Za nejslabší stát regionu považujeme Maďarsko, které dlouhodobě vykazuje nižší tempa růstu a vyšší míru veřejného dluhu než ostatní v regionu. Naopak polská ekonomika jako jediná v EU v roce 2009 vzrostla. Výši HDP na obyvatele se přiblížila Maďarsku, které pravděpodobně v blízké budoucnosti předstihne.

Ekonomiky ČR i SR byly v roce 2009 vzhledem k průměru EU relativně mírně zadlužené, ale s vysokými deficity rozpočtu. Český HDP na obyvatele je trvale nejvyšší z V4, v roce 2009 dosahoval téměř 19 tisíc euro². Slovenský HDP na obyvatele byl o 2 tisíce eur nižší než český, díky reformám ale ekonomika SR roste od roku 2005 vyšším tempem než česká a rozdíly ve výši HDP na obyvatele se zmenšují.

2. Trhy práce V4 po ekonomické krizi

Ekonomická krize se projevila kromě temp růstu HDP a výše zadlužení následně i na vývoji indikátorů trhů práce. Vzhledem k vlivu časového zpoždění se ale dopady krize na trzích práce projevily až koncem roku 2009 a v roce 2010. Jak je patrné z tabulky č. 2, v roce 2009 vzrostla míra nezaměstnanosti, zatímco míra zaměstnanosti poklesla pouze mírně. Tento vývoj však z důvodu projevení se krize v reálné ekonomice není konečný. Ačkoliv všechny ekonomiky V4 očekávají v roce 2010 opět růst HDP, vývoj na trzích práce bude nadále negativní. Tomu nasvědčuje i harmonizovaná míra nezaměstnanosti z prosince 2010, která byla ve státech V4 i v EU-27 vyšší než v předchozím roce.

Míra zaměstnanosti ve státech V4 v roce 2009 v porovnání s předkrizovými hodnotami dosud nepoklesla. V EU byla dokonce mírně vyšší než její průměrné hodnoty

1 Eurostat, 2011.

2 Eurostat, 2011.

za období 2004–08. Jediný pokles byl zaznamenán v Maďarsku, které v roce 2008 odvrátilo státní bankrot. Maďarské míry zaměstnanosti patřily ale již před krizí mezi nejnižší v EU a krize tento trend pouze prohloubila. Jedná se mimo jiné i o důsledek politických opatření z 90. let, kdy vláda podporovala odchod starších a méně kvalifikovaných pracovníků do předčasných a invalidních důchodů jako prostředek boje proti nezaměstnanosti.

Tabulka 2**Vývoj indikátorů trhu práce ve V4, v %**

	Míra zaměstnanosti*		Harmonizovaná míra nezaměstnanosti			Dlouhodobá nezaměstnanost		Nezaměstnanost mladých (věková skupina 15–24 let)	
	2004–08	2009	2004–08	2009	12/2010	2004–08	2009	2004–08	2009
ČR	65,4	65,4	6,6	6,7	7,7	3,5	2,0	15,7	16,6
MA	57,0	55,4	7,1	8,9	11,7	3,3	4,2	18,4	26,5
PL	55,0	59,3	13,5	8,2	10,0	7,1	2,5	29,1	20,6
SR	59,4	60,2	13,7	12,0	14,5	9,7	6,5	25,8	27,3
EU-27	64,4	64,6	8,1	8,9	9,6	3,4	3,0	16,9	19,6

* Predikce z února 2011.

Pramen: Eurostat, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/> [cit 18-02-2011].

Naopak polská míry zaměstnanosti zaznamenala rostoucí tendenci. V roce 2009 byla míra zaměstnanosti v Polsku o 4 % vyšší než průměrné hodnoty z let 2004–2008. Kromě již zmíněných důvodů relativně mírných následků krize měly vliv i předkrizová opatření polské vlády jako snížení daňové zátěže a příspěvků na sociální politiku, investice do infrastruktury, částečně financované i strukturálními fondy EU a pořádání evropského šampionátu ve fotbale v roce 2012, které „absorbovalo“ nezaměstnané propuštěné v důsledku krize³. Dalším faktorem pro relativně dobrou kondici polské ekonomiky je i flexibilní měnový kurz, umožňující depreciaci měny.

Depreciace měny měla pozitivní vliv i na export v ČR. Naopak SR výhodu depreciace měnového kurzu kvůli vstupu do eurozóny v roce 2009 využít nemohlo⁴. Míra zaměstnanosti v ČR byla v roce 2009 na stejné úrovni jako průměrné hodnoty v letech 2004–08. Dopady krize na český trh práce můžeme očekávat až v roce 2010, což naznačuje i růst harmonizované míry nezaměstnanosti. Český i slovenský trh práce ovlivňují kromě hospodářských politik národních vlád i protikrizová opatření a vývoj v Německu. V roce 2009 německá vláda investovala téměř 3 % HDP v rámci dvou

3 OECD, 2010, s. 3.

4 Více o dopadech systémů měnových kurzů na ekonomiky střední Evropy viz Havlík, 2010.

stimulačních balíků (*Konjunkturpakete*)⁵ s cílem podpořit ekonomiku a udržet milion pracovních míst. Jedním z opatření, které mělo dopad na zaměstnanost v českém a slovenském průmyslu, bylo tzv. šrotovné (*Umweltprämie*), na které německá vláda vyčlenila postupně 5 miliard eur a které výrazně zvýšilo zájem německých spotřebitelů o automobilovou produkci. Analogický efekt mělo šrotovné i na slovenský trh práce, kde vláda zavedla i vlastní verzi této podpory. V obou případech se ale jedná o momentální zvýhodnění budoucí spotřeby, která se může projevit jako pokles poptávky po automobilech v následujících letech. Dlouhodobé dopady tohoto opatření jsou proto diskutabilní.

Ekonomické vazby mezi ČR a Německem dlouhodobě ovlivňují strukturu českého trhu práce, zejména nadprůměrnou míru zaměstnanosti v sekundárním sektoru. Z hospodářského oživení Německa v roce 2010 tedy profituje i česká ekonomika a pracovní trh. Podle německého statistického úřadu vzrostly německé exporty v roce 2010 o téměř 19% oproti roku 2009⁶. Analogicky vzrostl v roce 2010 také český export do Německa, který se meziročně zvýšil o 26 %⁷. Stejný trend byl patrný i na Slovensku, kde v roce 2010 vzrostly exporty do SRN o téměř 20% v porovnání s rokem 2009⁸.

Tato data zároveň částečně vysvětlují poměrně vysokou míru zaměstnanosti v ČR, která byla v roce 2009 nad průměrem EU. V prosinci 2010 dosahovala harmonizovaná míra nezaměstnanosti v ČR 7,7%. Ačkoliv se míra nezaměstnanosti, stejně jako v ostatních ekonomikách V4, oproti předchozímu roku zvýšila, byla pátá nejnižší v EU a zcela nejnižší ve V4. Jak maďarská, tak slovenská míra nezaměstnanosti byly ve stejném období nad průměrnými hodnotami z let 2004–08, přičemž jejich meziroční nárůst byl vyšší než v ČR. Polská míra nezaměstnanosti je dosud nižší než v období před krizí. Polsko spolu se Slovenskem po roce 2000 pravidelně zaznamenávaly jedny nejvyšší měř nezaměstnanosti v EU, které se blížily i dvaceti procentům. V průběhu let 2004–08 ale postupně klesaly v obou státech. Kromě nadprůměrných temp růstu ekonomiky v období po vstupu do EU byla klesající nezaměstnanost způsobena i otevřením pracovních trhů Velké Británie a Irsku pro pracovníky z EU-10, které polští i slovenští pracovníci, na rozdíl od českých, hojně využili.

Co se týče dlouhodobých měř nezaměstnanosti, nedosahovala míra dlouhodobé nezaměstnanosti s výjimkou Maďarska v roce 2009 ve V4 průměrných hodnot z let 2004–08. V Polsku a na Slovensku byla dokonce o několik procentních bodů nižší než v předkrizovém období a než v ekonomicky příznivém roce 2007. Vzhledem k časové prodlevě mezi projevením se krize a reálným propuštěním zaměstnanců i kvůli vývoji celkové nezaměstnanosti můžeme ale očekávat budoucí nárůst dlouhodobé nezaměstnanosti. Dalším faktorem, který ovlivňuje vývoj tohoto indikátoru, je jeho samotná konstrukce. Mezi dlouhodobě nezaměstnané se řadí osoby nacházející se mimo trh práce déle než 12 měsíců. Pokud se ekonomická krize projevila v roce 2009, docházelo

5 Bundesregierung, 2011.

6 Statistisches Bundesamt, 2011.

7 ČSÚ, 2011.

8 Štatistický úrad SR, 2011.

k samotnému propouštění až koncem roku nebo v roce následujícím. Na míru dlouhodobé nezaměstnanosti bude mít tedy krize vliv až v letech 2010–2011.

Míra nezaměstnanosti mladých, která zaznamenává nezaměstnané osoby ve věkové skupině 15–24 let, vzrostla ve státech V4 v roce 2009 více než míra celkové nezaměstnanosti. Za závažnou lze také označit skutečnost, že po celé sledované období dosahovala ve všech státech dvoj až trojnásobku harmonizované míry nezaměstnanosti. Na Slovensku a v Maďarsku byla na úrovni 25 %, v EU a v Polsku téměř než 20 %. Nezaměstnanost mladých se eviduje zvláště, jelikož mladí lidé, spolu s tzv. staršími pracovníky, patří na trhu práce mezi nejvíce ohrožené nezaměstnaností. Jedním z důvodů je absence nebo malé pracovní zkušenosti a také nekompatibilita vzdělávacích systémů s požadavky trhů práce. Tento faktor zhoršuje pozici mladých lidí při hledání zaměstnání a při případné restrukturalizaci již existujících pracovních míst. Další příčinou je rigidita a dualizace trhů práce, které budeme podrobněji analyzovat ve čtvrté části článku.

3. Protikrizová opatření ve V4

Dopady ekonomické krize se všechny státy EU včetně středoevropských ekonomik snažily zmírnit nejrůznějšími opatřeními. Tato opatření lze rozdělit do tří skupin jako monetární, fiskální a nefiskální⁹, kam patří i opatření na trhu práce. Na trhy práce měly nepřímý vliv i opatření centrálních bank, které spočívaly zejména ve snižování úrokových sazeb. Značnou výhodou ČR, SR i Polska byl i zdravý bankovní sektor, který nebyl ani v jednom případě zasažen toxickými aktivy. Vlády těchto států tedy nemusely, na rozdíl od mnoha států EU-15, rekapitalizovat bankovní sektor a mohly finanční prostředky investovat do protikrizových opatření.

Mezi fiskální opatření se řadí zejména snižování různých typů daní, investice států do infrastruktury a opatření na podporu podnikového sektoru, zejména malých a středních podniků, které tvoří páteř ekonomik. Opatření, které přímo působí na trh práce, můžeme rozdělit na tři skupiny¹⁰. Jedná se o prodloužení doby vyplácení podpory v nezaměstnanosti, aktivizační opatření jako pobídky pro podnikový sektor a opatření aktivní politiky zaměstnanosti s cílem zintenzivnění pomoci při hledání zaměstnání, vyšší objem prostředků alokovaných na rekvalifikace nezaměstnaných atd. Posledním opatřením je vytvoření pracovních míst ve veřejném sektoru s cílem dosáhnout určité míry zaměstnanosti.

Nejkomplikovanější byla situace v Maďarsku, kde bylo čerpání prostředků IMF a EU podmíněno fiskální konsolidací, jejíž nedodržení by znamenalo zmrazení půjček. Jednou z požadavků pro čerpání bylo mimo jiné zrušení 13. důchodu a 13. platů státních zaměstnanců. Maďarsko dále vyčlenilo zhruba 7 milionů eur na podporu malých a středních podniků prostřednictvím Maďarské rozvojové banky, která poskytuje úvěry na rozvoj podnikání. Následovalo i snížení daní z příjmu fyzických osob v průměru o 5 %, které mělo za cíl udržet pracovní místa a zjednodušení daňového systému pro

9 ILO, 2009, s. 25–26.

10 ILO, 2009, s. 31.

podniky¹¹. Veškerá opatření v Maďarsku ale musela být provedena zároveň s úspornými opatřeními a snížením deficitů rozpočtů, jak požadoval IMF, což šíří i objem protikrizových opatření limitovalo.

Polská vláda vytvořila na konci roku 2008 tzv. *Stability and Development Plan*¹² v objemu více než 92 miliard zlotých (cca 20 mld. eur). Částku 40 miliard zlotých ale vláda vyčlenila na zvýšení záruk za bankovní depozita a podporu mezibankovních půjček, 20 miliard bylo určeno na poskytování úvěrů malým a středním podnikům, kterým krize zhoršila přístup k půjčkám v komerčních bankách. Dalším bodem byla podpora spotřebitelské poptávky v podobě snížení daní, na kterou vláda vyčlenila 10 miliard zlotých. Zhruba 16 miliard bylo alokováno na investiční projekty spolufinancované ze strukturálních fondů EU. Zbylé prostředky pak mířily na podporu investic do obnovitelných zdrojů energie. Ačkoliv celkový objem balíku byl poměrně velkorosý, neobsahuje žádná přímá opatření na podporu trhu práce. Téměř polovina prostředků byla vyčleněna na stabilizaci a obnovení důvěry v bankovním sektoru. Ostatní prostředky mají na trh práce nepřímý dopad.

Na Slovensku v roce 2009 na boj krizí vyčlenilo 200 milionů eur¹³. Kromě již výše zmíněného šrotovného zvýšila vláda hranici nezdanitelného příjmu na 4025 eur ročně. Na trhu práce bylo od března 2009 zavedeno několik nových příspěvků, př. na podporu vytváření pracovních míst, na podporu samostatné výdělečné činnosti i na dojíždění za prací. Dále byl novelizován zákon o službách zaměstnanosti, který dočasně uvolnil podmínky pro poskytování investiční pomoci na vytváření nových pracovních míst. Všechna opatření byla přechodného charakteru s platností do konce roku 2010. Pokud tedy v roce 2011 nedojde k výraznějšímu oživení ekonomiky, můžeme po ukončení těchto opatření předpokládat růst míry nezaměstnanosti v SR

Česká vláda představila v roce 2008 tzv. národní protikrizový plán v objemu 80 miliard korun, s dopadem na veřejné rozpočty cca 40 miliard¹⁴. V oblasti daní a odvodů snížila vláda sazby pojistného na nemocenské pojištění a na státní politiku zaměstnanosti, také snížila sazbu daně z příjmů právnických osob o 1% na 20%. Tato opatření měla zaměstnancům a zaměstnavatelům přinést 18, respektive 6 miliard korun. Dále v rámci podpory podnikového sektoru navýšila prostředky v Českomoravské záruční a rozvojové bankou o 1,1 miliardy na exportní a provozní úvěry malým a středním podnikům. Podnikům umožnila rovněž rychlejší odpisy majetku a odložení povinnosti placení záloh na daň z příjmů pro OSVČ a pro firmy do 5 zaměstnanců.

Dále vláda navýšila investice do Státního fondu dopravní infrastruktury i objem platů zaměstnanců státního sektoru. V oblasti podpory exportu navýšila základní kapitál ČEB o 2 miliardy korun a bylo zvýšeno pojistné krytí EGAP. Na podporu vědy a výzkumu pro rok 2009 vláda dodatečně alokovala 1,8 miliardy korun. Opatření české vlády tedy mířila do čtyř oblastí; do podnikového sektoru, na podporu exportu, zaměst-

11 Inotai, 2010, s. 18.

12 Polish government, 2008, s. 1–2.

13 VÚPSV, 2009, s. 13–14.

14 Vláda ČR, 2008, s. 8.

nanců a na podporu infrastruktury a vědy a výzkumu, přičemž na trh práce měl přímý vliv kromě navýšení mezd státním zaměstnancům i snížení sazby pojistného, které zlevnilo cenu práce.

Veškerá výše zmíněná opatření jsou ale převážně dočasného charakteru a nelze je, i vzhledem k finanční náročnosti, aplikovat stále. Dlouhodobě by se státy V4 měly na trzích práce zaměřit i na reformy, které zvýší zaměstnanost a sníží různé formy nezaměstnanosti. Za hlavní problém považujeme zejména rigiditu středoevropských trhů práce a asymetrické postavení jednotlivých skupin pracovníků, kdy přílišná ochrana zaměstnanců se smlouvami na dobu neurčitou snižuje ochotu zaměstnavatelů vytvářet nová pracovní místa.

4. Rigidity trhů práce ve V4

Jak jsme již naznačili v závěru druhé části článku, důležitým faktorem ovlivňujícím míry celkové nezaměstnanosti, nezaměstnanosti mladých, i míry dlouhodobé nezaměstnanosti, je dlouhodobá rigidita trhů práce. Tento fakt nebyl v ekonomicky příznivém období 2004–2008 tolik patrný, jelikož poptávka po pracovní síle kontinuálně rostla. Další příčinou je i konstrukce indikátoru míry zaměstnanosti. Statistiky evidující vývoj celkové míry zaměstnanosti uvádějí pouze podíl zaměstnaných osob v určité věkové skupině a již nerozlišují typ úvazku ani počet odpracovaných hodin. Za nárůstem míry nezaměstnanosti mladých tedy stojí částečně i vyšší podíl smluv na dobu určitou nebo jiných dočasných forem zaměstnání, které umožňují rychlejší propuštění.

Přílišná ochrana zaměstnanců před propuštěním vede zaměstnavatele k tomu, aby preferovali u nových pracovníků smlouvy na dobu určitou popř. jiné formy dočasných a částečných úvazků, které umožňují rychlé propouštění i najímání pracovníků. Tito pracovníci, tzv. *temporary workers*, kam často patří i mladí pracovníci, dosud neměli možnost získat smlouvu na dobu neurčitou, jelikož nově vstoupili na trh práce. Důsledkem příliš vysoké ochrany pracovníků se smlouvami na dobu neurčitou (tzv. *regular workers*), spojené s vysokými náklady na jejich propouštění, je tedy oslabená pozice mladých lidí na trhu práce, spojená s vyšším rizikem jejich nezaměstnanosti.

Míru ochrany pracovníků vyjadřuje tzv. EPL index (*Employment Protection Legislation index*) sestrojeným OECD¹⁵. Jedná se o kompozitní index složený z 21 položek ve třech oblastech s různou vahou na celkovém indexu. Mezi jednotlivé položky patří např. délka výpovědní či zkušební lhůty, výše odstupného, maximální délka trvání dočasného pracovního poměru nebo souhrn požadavků nutných ke kolektivnímu propouštění. Index nabývá hodnoty mezi 0–6, přičemž čím vyšší je jeho numerická hodnota, tím vyšší je míra ochrany pracovníků. Jak již bylo naznačeno výše, přílišná ochrana pracovníků se smlouvami na dobu neurčitou a nerovné postavení skupin zaměstnanců vedou k dualizaci trhu práce. Tento faktor byl již v předkrizovém období často označován za příčinu příliš vysoké nezaměstnanosti v mnoha členských státech EU.

15 Přesnou konstrukci EPL indexu můžeme nalézt v OECD, 2004.

Co se týče trhů práce V4 a jejich rigidit, prokázala korelační analýza v časovém období 2000–2008 ve státech V4 velmi silnou závislost mezi indexem EPL pro *regular workers* a mírou nezaměstnanosti mladých dosahující hodnoty 0,82¹⁶. Tato analýza podporuje tvrzení o ztížené pozici mladých lidí na trzích práce, která má i mnohé socio-ekonomické dopady. V EU roste počet mladých do 30 let žijících u rodičů, a to kvůli nedostatku finančních prostředků na osamostatnění se a založení vlastní rodiny, což mimo jiné prohlubuje problém stárnutí evropské populace.

Tabulka 3

Hodnoty EPL indexu ve V4 ve vybraných letech

	EPL overall		EPL regular workers		EPL temporary workers	
	2004	2008	2004	2008	2004	2008
ČR	1,9	2,0	3,3	3,0	0,5	0,9
MA	1,5	1,7	1,9	1,9	1,1	1,3
PL	1,9	1,9	2,6	2,0	1,7	1,7
SR	1,3	1,4	2,3	2,5	0,4	0,4
OECD	1,9	1,9	2,2	2,1	1,7	1,8

Pramen: OECD Statistics, <http://stats.oecd.org/Index.aspx> [cit 20-02-2011].

V tabulce 3 jsou uvedeny hodnoty indexu EPL a jeho dvou hlavních součástí ve státech V4 a za celé OECD v letech 2004 a 2008. Jak je patrné v prvních dvou sloupcích, hodnoty celkové míry ochrany zaměstnanců se ve V4 nijak nelišily od průměru zemí OECD ani v jednom uvedeném roce. Rozdíl spočívá právě v pozici zaměstnanců se smlouvami na dobu neurčitou a dočasných pracovních úvazků. Zatímco v OECD v roce 2008 dosahoval index EPL pro *regular workers* hodnoty 2,1 a 1,8 pro *temporary workers*, například v ČR to bylo 3,0 respektive 0,9. Ačkoliv v ostatních státech V4 nebyly rozdíly v hodnotě EPL indexu tak výrazné, byly rozdíly hodnoty ve všech případech větší než průměr hodnot za OECD.

Státy Visegrádské čtyřky by tedy měly v příštích letech soustředit na reformu zákoníků práce a sblížení míry ochrany pracovníků se smlouvami na dobu určitou a neurčitou. Velkým problémem je ale politická citlivost těchto reforem. O míře citlivosti těchto reforem svědčí i fakt, že v EU se v posledních dvaceti letech upravovala výhradně legislativa zaměstnání na dobu určitou. Reformy legislativy smluv na dobu neurčitou se de facto neprováděly. Důsledkem je vznik dvou skupiny zaměstnanců s asymetrickým postavením a odlišnou formou legislativní ochrany. Hospodářské oživení rozvinutých tržních ekonomik v letech 2011 a 2012 má být podle prognóz IMF, OECD i Evropské komise relativně mírné, což je argumentem pro flexibilizaci zákoníků práce a snížení míry ochrany zaměstnanců se smlouvami na dobu neurčitou. To by umožnilo zaměstna-

16 Potužáková, Mildeová, 2011, s. 10–11.

vatelům jednodušeji najímat i propouštět pracovníky a snížit tak, alespoň dočasně, počet nezaměstnaných. Otázkou ale zůstává politická prosaditelnost těchto opatření.

Závěr

Celosvětová ekonomická krize se projevila ve státech Visegrádské čtyřky kvůli značné otevřenosti jejich ekonomik jako externí šok, kterému nebylo možné zabránit. Všechny ekonomiky regionu zaznamenaly shodně vyšší deficity rozpočtu v roce 2009, a tím i nárůst hrubého veřejného dluhu k poměru HDP. V důsledku krize se zvětšily rozdíly mezi jednotlivými členy V4, kde je za nejslabší zemi regionu považováno Maďarsko, které v roce 2008 s pomocí půjček IMF a EU odvrátilo státní bankrot. Naopak Polsko, dosud nejchudší země regionu, nezaznamenalo propad HDP a výrazně se přiblížilo ekonomickému výkonu Maďarska, při porovnání HDP na obyvatele. Česká i slovenská ekonomika se po poklesu HDP v roce 2009 vrátily v roce 2010 k růstu, který má podle aktuálních predikcí dosahovat 2%, respektive 4%. Tyto ekonomiky momentálně těží i z pozitivního ekonomického vývoje v Německu, kam v obou případech míří velký podíl exportů, v SR mají pozitivní dopad na ekonomický vývoj i již provedené reformy.

Co se týče vývoje na trhu práce, byla v roce 2009 nejhorší situace v Maďarsku, které dlouhodobě vykazuje velice nízkou míru zaměstnanosti (55%) a kde míra nezaměstnanosti v roce 2010 překročila hranici 11%. Míra zaměstnanosti v Polsku a v SR v roce 2009 dosahovala 60%, míra nezaměstnanosti pak v roce 2010 dosahovala 10, respektive 14%. Nejlepší situace na trhu práce panovala v ČR, kde byla míra zaměstnanosti v roce 2009 více než 65%, nezaměstnanost byla v prosinci 2010 méně než 8%, což je pátá nejnižší míra nezaměstnanosti v EU. Míra dlouhodobé nezaměstnanosti ani v jednom státě V4 dosud výrazně nevzrostla, v SR a v Polsku byla v roce 2009 dokonce nižší než průměrné hodnoty za období 2004–08.

Krize se na trhu práce ale projevuje teprve s časovým zpožděním, proto můžeme v roce 2010 a 2011 očekávat další růst dlouhodobé nezaměstnanosti, jak to i naznačuje meziroční změna indikátoru harmonizované míry nezaměstnanosti. Míra nezaměstnanosti mladých v roce 2009 nevzrostla nijak výrazně ani v jedné ekonomice V4, ve všech sledovaných letech ale dosahovala dvoj až trojnásobku hodnoty harmonizované míry nezaměstnanosti. Tento fakt je způsoben malými pracovními zkušenostmi mladých, nekompatibilitou vzdělávacích systémů s požadavky zaměstnavatelů i příliš vysokou mírou ochrany pracovníků se smlouvami na dobu neurčitou, která odrazuje zaměstnavatele od vytváření nových pracovních míst a vede k preferování dočasných a částečných úvazků. Mladí lidé jsou důsledkem toho více ohroženi nezaměstnaností než ostatní skupiny na trzích práce.

Vlády všech států V4 se snažily dopady krize zmírnit nejrůznějšími opatřeními fiskálního i nefiskálního charakteru. Nejvíce opatření s přímým dopadem na trzích práce zavedla ČR a SR, a to zejména opatření jako snížení sazby pojistného a snížení sazby pro daně z příjmů právnických osob o 1% v ČR. V SR zvýšila vláda hranici nezdaniitelného příjmu, bylo dočasně zavedeno několik nových příspěvků, např. na podporu vytváření pracovních míst, na podporu samostatné výdělečné činnosti i na dojíždění

za prací. Polská vláda značnou část (40 mld. zlotých) protikrizového balíku věnovala na zvýšení garancí za bankovní vklady, 20 miliard zlotých bylo určeno na poskytování úvěrů malým a středním podnikům. Maďarská vláda se vyčlenila zhruba 7 milionů eur na podporu malých a středních podniků a snížila sazbu daně z příjmu fyzických osob v průměru o 5 %.

Klíčovým problémem trhů práce ve V4, který bude ovlivňovat i budoucí vývoj, je rigidita trhů práce a příliš vysoká míra ochrany pracovníků se smlouvami na dobu určitou, která odrazuje zaměstnavatele od tvorby nových pracovních míst. Dalším problémem je i asymetrické postavení jednotlivých skupin pracovníků, kde je velký rozdíl v míře ochrany pracovníků se smlouvami na dobu neurčitou a určitou. Ačkoliv je ve všech státech OECD obvyklé, že tzv. *regular workers* poskytují zákoníky práce vyšší míru ochrany než pracovníkům v dočasných pracovních poměrech, je tento rozdíl na trzích práce V4 výrazně vyšší.

Státy Visegrádské čtyřky by se tedy měly v příštích letech soustředit na flexibilizaci zákoníků práce a sblížení míry ochrany pracovníků se smlouvami na dobu určitou a neurčitou. Velkým problémem je ale politická citlivost těchto reforem. O míře citlivosti svědčí i fakt, že v EU se v posledních dvaceti letech upravovala výhradně legislativa zaměstnání na dobu určitou, a fakt, že reformy legislativy smluv na dobu neurčitou se de facto neprováděly. Pokud by tedy došlo k úpravě legislativy výše naznačeným způsobem, zvýšily by státy V4 atraktivitu svých trhů práce pro investory a podpořily konkurenceschopnost ekonomik.

Literatura

- BUNDESREGIERUNG. 2011. [cit. 15-02-2011]. www.konjunkturpaket.de.
- ČSÚ. 2011. Vývoj zahraničního obchodu v roce 2010 [cit. 12-02-2011]. <http://czso.cz/csu/csu.nsf/ainformace/782D0040C62E>.
- EUROSTAT. 2011. [cit 18-02-2011]. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home>.
- HAVLIK, P. 2010. *Unit Labour Costs, Exchange Rates and Response to the Crisis in CESEE*. Vienna : The Vienna Institute for International Economic Studies, 2010.
- HOBZA, A. 2009. *Evropská unie a hospodářské reformy*. Praha : C.H. Beck, 2009. ISBN 80-7400-122-2.
- ILO. 2009. *The Financial and Economic crisis: A Decent Work Response*. Geneva : ILO, 2009. ISBN 978-92-9014-901-9.
- INOTAI, A. 2010. Hungary Country Report. In *Managing the Crisis, A Comparative Assessment of Economic Governance in 14 Economies*. Gütersloh : Bertelsmann Stiftung, 2010.
- OECD. 2004. Calculating Summary Indicators of Employment Protection Strictness. Paris : OECD.
- OECD. 2010. Economic Survey Poland, Policy Brief April 2010. Paris : OECD.
- OECD. 2011. [cit 20-02-2011]. <http://stats.oecd.org/Index.aspx>.
- POLISH GOVERNMENT. 2008. Stability and Development Plan. Warsaw, 2008.
- POTUŽÁKOVÁ, Z.; MILDEOVÁ, S. 2011. Systémový přístup ke konceptu flexicurity. *Politická ekonomie*. 2011, roč. 59, č. 2. ISBN 0032-3233.
- STATISTISCHES BUNDESAMT. 2011. German Exports in 2010. Press Release No. 052 [cit 09-02-2011]. www.destatis.de.

ŠSTATISTICKÝ ÚRAD SR. 2011. Vývoj zahraničného obchodu v decembri a za rok 2010 [cit 18-02-2011]. <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=31431>.

VLÁDA ČR. 2008. Národní protikrizový plán. Praha, 2008.

VÚPSV. 2009. Protikrizová opatření ve vybraných zemích EU. Praha : VÚPSV, 2009.

VISEGRAD FOUR LABOUR MARKETS AND THE ECONOMIC CRISIS

Abstract: The world-wide economic crisis has deeply influenced the Visegrad Four (V4) countries, just as the other European regions. Before the crisis, the V4 region was considered monolithic in many aspects and displaying many of the same attributes. However, the economic crisis has deepened the differences among the V4 member states. The economic crisis has also had an impact on their labour markets. It has been due to the huge openness of their economies depending on export territories in EU-15 Member States. The aim of the paper is to compare the situation on the V4 labour markets before and after the economic crisis. In the first part, we focus on the impacts of the economic crisis in the region. The second part analyzes the labour market indicators such as the employment rates, unemployment rates and unemployment rates of the young population, which is considered to be a severe economic and social problem within the whole EU. The third part deals with the governmental measures to combat the crisis on the labour markets. Finally, we also talk about the labour market rigidities measured by the EPL index. The low labour market flexibility discourages companies from creating new jobs due to complications of potential dismissal. That means that the growth in the employment rates is slower and the unemployment rates persist higher, which has further effects on the fiscal expenditures and economic growth of the countries.

Keywords: economic crisis, labour market, Visegrad Four, employment rate, unemployment rate, EPL index

JEL Classification: J08, J68